

Lidia Tudorache

Limba latină

**Filiera teoretică, profil umanist,
specializarea filologie**

Manual pentru clasa a XI-a

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A.

I. MARCUS TULLIUS CICERO Proza retorică și filosofică.....	5
<i>Exordium ex abrupto</i>	9
Morfologie (Substantivul. Adjectivul).....	12
<i>Peroratio</i>	15
Morfologie (Pronumele).....	17
<i>Eloquentia et philosophia</i>	19
Morfologie (Verbul). Sintagmele gerunzială și gerundivală.....	22
<i>Laus amicitiae</i>	24
Sintaxa cazurilor.....	27
Evaluai-vă cunoștințele.....	29
Repere literare. Bibliografie selectivă.....	31
II. TITUS LIVIUS Proza istorică. Analele.....	32
<i>Mors Ciceronis</i>	34
Participialele. Relativele.....	37
<i>De Hannibale duce</i>	39
Completiva infinitivală. Completiva conjunctivală. Concordanța timpurilor.....	43
<i>Veturia</i>	46
Completiva interogativă indirectă. Completiva cu <i>quod</i>	49
Evaluai-vă cunoștințele.....	51
Repere literare. Bibliografie selectivă.....	55
III. LUCIUS ANNAEUS SENECA* Proza filosofică. Stoicismul.....	57
<i>De senectute</i>	59
Subordonatele circumstanțiale. Condiționala.....	61
<i>Servi sunt</i>	64
Comparativa.....	66
<i>De ira</i>	68
Concesiva.....	71
Evaluai-vă cunoștințele.....	73
Repere literare. Bibliografie selectivă.....	74
IV. TITUS PETRONIUS NIGER Romanul latin.....	76
<i>Cena Trimalchionis</i>	78
Temporala.....	80
<i>Trimalchio</i>	83
Finala.....	86
Evaluai-vă cunoștințele.....	88
Repere literare. Bibliografie selectivă.....	90
V. PUBLIUS CORNELIUS TACITUS* Proza istorică. Analele.....	91
<i>Descriptio Germaniae</i>	93
Cauzala.....	96
<i>Ratio causaeque noscantur</i>	98
Consecutiva.....	101
<i>Mors Britannici</i>	104
Valorile conjuncțiilor UT și CUM.....	107
<i>Nero, artifex imperator</i>	110
Recapitulare. Sintaxa frazei.....	113
Evaluai-vă cunoștințele.....	114
Repere literare. Bibliografie selectivă.....	117
VI. LUCIUS APULEIUS* Romanul latin.....	118
<i>Psyche</i>	120
Stilul indirect.....	122
<i>Amor</i>	124
Recapitulare finală.....	126
Evaluai-vă cunoștințele.....	128
Repere literare. Bibliografie selectivă.....	130
Tabele gramaticale.....	131
Vocabular latin-român.....	148
Vocabular român-latin.....	158

I. MARCUS TULLIUS CICERO¹

(106 – 43 a.Chr.)

PROZA RETORICĂ ȘI FILOSOFICĂ

Exordium ex abrupto

Recapitulare. Morfologie
(Substantivul. Adjectivul)

Peroratio

Recapitulare. Morfologie (Pronumele)

Eloquentia et philosophia

Recapitulare. Morfologie (Verbul)
Sintagmele gerunzială și gerundivală

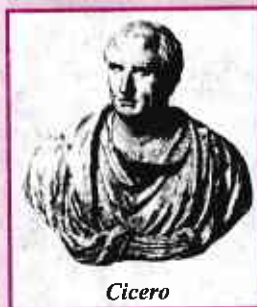
Laus amicitiae

Recapitulare. Sintaxa cazurilor

Evaluati-vă cunoștințele!

Repere literare

Bibliografie selectivă

Cicero

Contextul istoric	Contextul literar
Republica romană (509 a.Chr.- 31 a.Chr.)	Perioada clasică (sec.I a.Chr.)
Evenimente istorice	Scriitori contemporani
• 88 – 82 a.Chr. – războaiele civile dintre Marius și Sylla • 73 – 71 a.Chr. răscoala sclavilor din Italia, conduși de Spărtacus • 63 a.Chr. – conspirația lui Catilina • 60 a.Chr. – primul triumvirat: Caesar – Crassus – Pompeius • 59 a.Chr. – consulatul lui Caesar • 58 – 52 a.Chr. – campania lui Caesar de cucerire a Galliei • 49 – 48 a.Chr. – războiul civil dintre Caesar și Pompeius • 44 a.Chr., idele lui martie – asasinarea lui Caesar • 43 a.Chr. – al doilea triumvirat: Octaviānus – M. Antonius – Lepidus	• Caesar, <i>De bello Gallico</i>, <i>De bello civili</i> – Proza istorică. Memorii • Sallustius, <i>De coniuratione Catilinae</i> – Proza istorică. Monografia • Cornelius Nepos, <i>De viris illustribus</i> – Proza istorică. Biografia • Lucretius, <i>De rerum natura</i> (Poemul naturii) – Poemul didactic

Marius

Sylla

¹ Cicero – cognomen, provine de la cicer „bob de năut”, apoi „măzărice (pe nas)”, semn distinctiv al unui predecesor al familiei.

• **Scrieri retorice:** *De oratōre* (Despre orator), *Brutus*, *Orātor* (Oratorul), lucrări teoretice în care dezbate principalele curente oratorice care se înfruntau în epocă – asianismul și atticismul –, problema formării oratorului, a funcției sale sociale, arta discursului, stilul oratoric.

• **Scrieri filosofice** în care, fără a crea un sistem filosofic propriu, abordează următoarele aspecte tematice: **a)** *filosofia politică*, *De republica* – Despre stat; *De legibus* – Despre legi; **b)** *teoria cunoașterii*, *De finibus bonorum et malorum* – Despre limitele binelui și ale răului; *Tusculanae disputationes* – Dezbatările de la Tusculum; **c)** *filosofia morală*, *De officiis* – Despre îndatoriri; *De amicitia* – Despre prietenie; *De senectute* – Despre bătrânețe; **d)** *filosofia teologică*, *De natūra deōrum* – Despre natura zeilor; *De fato* – Despre destin.

• **Scrierile** – *Epistulae* – sunt grupate în culegeri: *Ad Atticum*, *Ad familiāres*, *Ad Quintum fratrem*, *Ad Brutum*. Cu o tematică variată, ele reprezintă un document istoric pentru cunoașterea epocii în care a trăit oratorul și un document psihologic de valoare unică pentru cunoașterea unei individualități atât de complexe, cum a fost Cicero.

Știați că...

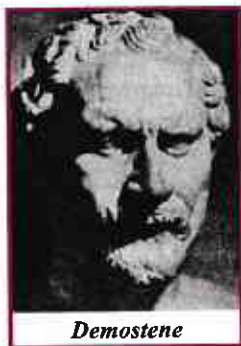
Școala cea mai înaltă în Antichitate era **școala retorică**, în care tinerii învățau *ars dicendi* „arta de a vorbi”. Retorica, știința și arta de a vorbi convingător și frumos, a apărut și s-a dezvoltat având la bază:

♦ discursurile funebre, rostite la înmormântarea unor personalități politice (*retorica demonstrativă*);

♦ înflorirea justiției (*retorica judiciară*);

♦ conflictele politice, cuvântul devenind o armă de luptă de prim ordin (*retorica politică, deliberativă*).

În prima jumătate a secolului I a.Chr., retorica atinge apogeul prin discursurile rostite de **Quintus Hortensius Hortalus**¹, stăpânul necontestat al Forului până la apariția lui Cicero.

Demostene

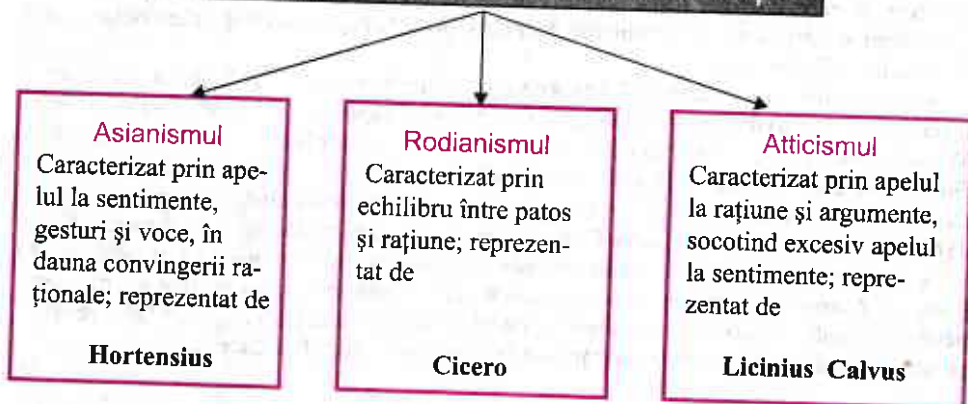

Hortensius

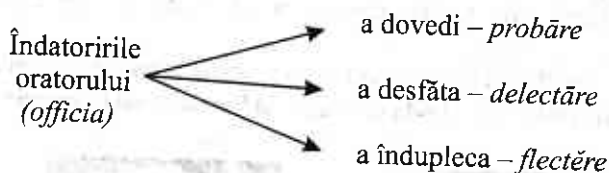
¹ **Quintus Hortensius Hortalus** (114 – 50 Chr.) – om politic, orator, avocat; nu își consemna în scris cuvântările, ci se baza pe memoria sa uimitoare, de aceea, operele sale retorice nu s-au păstrat.

CURENTELE RETORICE ALE ELOCINȚEI

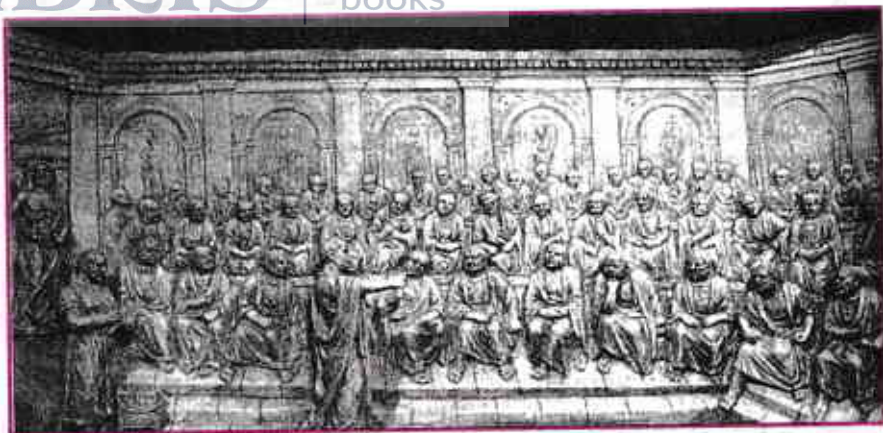
Având o vastă experiență și practică de orator, Cicero ne-a transmis *discursuri* din toate genurile retorice (judiciare, politice, demonstrative), dar a făurit și o *teorie a retoricii* pe care a expus-o în mai multe tratate. Iată câteva dintre ideile sale teoretice: Cicero susține că oratorul trebuie să aibă, mai întâi, talent și apoi o vastă cultură generală, mai ales cunoștințe de filosofie, istorie și drept. Oratorul ideal își dozează cu înțelepciune mijloacele de expresie ale discursului prin adecvarea la circumstanțe.

În privința limbajului și a stilului, Cicero acorda o importanță deosebită construcției frazei, alegerii cuvintelor, exprimării clare și expresive.

GENERA DICENDI – Cele trei stiluri oratorice		
Sublim genus grande	Simplu genus tenue	Mediu genus medium

În timpul Imperiului (31 a.Chr. - sec. al VI-lea p.Chr), retorica s-a retras în școli, reprezentată prin *declamatiōnes* – declamații – bazate pe cauze imaginare și artificiale. Opera lui Quintiliānus – *Institutio oratōria* (Arta oratorică) – constituie un manifest împotriva acestor declamații și o încercare de a restabili metodele elocinței lui Cicero.

Cicero et Catilina

Catilinarele sunt patru discursuri politice pronunțate împotriva lui Catilina – În Catilinam. Prima Catilinară, rostită la 8 noiembrie 63 a.Chr., începe cu un exordiu abrupt, rămas celebru în literatura universală. Cicero, aflând de ultimele măsuri luate de Catilina pentru a pune în aplicare complotul, îl îndeamnă să plece în exil, de vreme ce toate planurile sale sunt cunoscute.

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam iam horum omnium scientia teneri tuam coniurationem non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! O mores!

(In Catilinam, I,1-2)

Vocabula

exordium, -ii (s. n.) = început; exordiu (începutul unui discurs, în studiile de retorică)

ex abrupto = brusc, dintr-o dată

quousque (adv.) = până când? până la ce punct?

abutor, *abuti*, *abusus sum* (vb. dep.) = a abuza; *abutere* = *abutēris* = vei abuza (ind. viitor, II sg.)

eludo, -ere, -lūsi, -lūsum (vb. III) = a scăpa de; a-și bate joc; (în vorbirea gladiatorilor) a se eschiva, a evita lovitura adversarului fâdând

effrenatus, -a, -um (adj. 3) = fără frâu, fără măsură (imagine de la cursele de care)

iacto, -are, -avi, -atum (vb. I) = a arunca, a azvârli; *se iactare* = a se avânta

praesidium, -ii (s. n.) = strajă, gardă

Palatium, -ii (s. n.) = Palatin, colină centrală alături de Capitoliul Romei, unde domina templul lui Iupiter Stator

vigiliae, -arum (s. f. pl.) = gardă de noapte, strajă

concursum, -us (s. m.) = întâlnire, reunire

boni, -orum (s. m. pl.) = aristocrați, oameni de bine, cetățeni patrioți

munitus, -a, -um (adj. 3.) = întărit (apărat cu o gardă de cavaleri)

locus, -i (s. m.) = loc (aici, templul lui Iupiter Stator unde avea loc ședința senatului și unde plasase Cicero soldați și străji de noapte)

habeo, -ere, -ui, -itum (vb. II) = a avea;

~ *senatum* = a ține o ședință a senatului

pateo, -ere, -ui (vb. II) = a se vedea clar, a fi evident

teneo, -ere, -ui, -tum (vb. II) = a ține pe loc, a opri, a reține (*teneri* = inf. prezent pasiv)

proximus, -a, -um (adj. 3) = cel mai apropiat, anterior, trecut

superior, -ius (adj. comp.) = de mai înainte, precedent

capio, -ere, cepi, captum (vb. III) = a lua;

~ *consilium* = a lua o hotărâre

Studiul textului

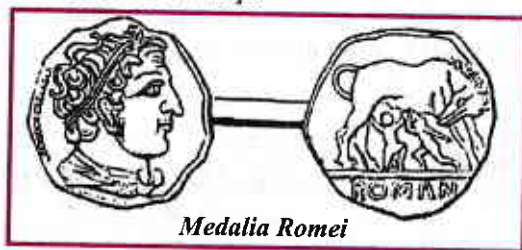
- Remarcați plasarea în propoziție a substantivului în vocativ *Catilina!* Există o diferență de ton între începutul și sfârșitul propoziției? Care este cuvântul care presupune tonul cel mai înalt?

- Cum ați tradus adjectivul pronominal *iste*? Discutați valoarea apreciativă (emfatică) sau peiorativă a acestuia precum și a epitetului *effrenata*.

- *Anafora* este repetarea aceluiași cuvânt la începutul mai multor propoziții sau grupuri de cuvinte. Care este cuvântul care se repetă și ce rol stilistic are?

- Descoperiți subiectul multiplu al predicatului *movērunt* și procedeul stilistic folosit. Cuvintele sunt așezate în ordinea creșterii forței lor de a impresiona (*gradatio*)?

- Ce informații cu privire la situația socio-politică de la Roma și la starea de spirit a populației oferă substantivele: *praesidium Palatii, urbis vigiliae, timor populi, munitissimus locus, ora vultusque*?

Medalia Romei

- Când rostește Cicero acest discurs? Stabiliți data la care se referă adjectivele *proxima* și *superiore*.

- Explicați rolul stilistic al repetării pronumelor și adverbilor interogative din ultima frază.

- Comentați sensul exclamației din finalul fragmentului.

- Ținând cont de principalele procedee retorice folosite – interogații și exclamații retorice, enumerații, repetiții, anafora, parataxa – discutați care era starea afectivă a lui Cicero și atitudinea acestuia față de Catilina.

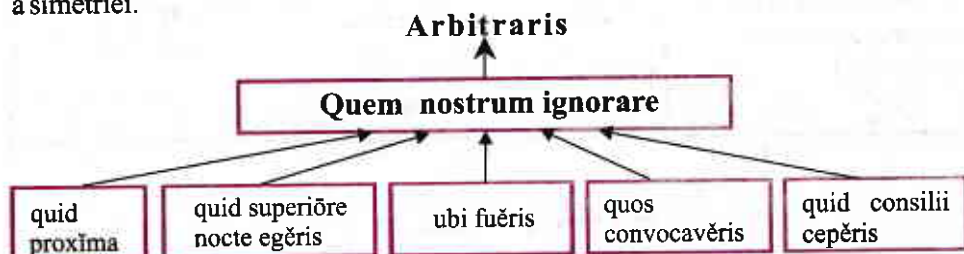

Exprimați-vă părerea!

1. *Concinnitas*¹ „armonia, eleganța stilului” este, după Cicero, principiul după care trebuie ordonat fluxul lingvistic. Sub influența retoricii grecești, oratorul introduce în limba latină simetria ca regulă de construcție a frazei.

• Observați schema sintactică a ultimei fraze și explicați procedeele de realizare a simetriei.

2. Sallustius îl caracteriza astfel pe Catilina: „Născut dintr-o familie de nobili, Lucius Catilina era viguros la suflet și trup, dar din fire aplecat spre rele și vicii. Din adolescență i-au plăcut războaiele civile, omorurile, jafurile și neînțelegerile dintre cetățeni, și cu acestea s-a deprins în tinerețe. Trupul lui era răbdător la foame, la frig și la veghe mai mult decât s-ar putea crede. Sufletul îi era cutezător, viclean, nestatornic, fățarnic și prefăcut în toate”.

(*Conjurația lui Catilina* 5,1-4, trad. de N. Lascu)

• Identificați în textul lui Cicero termenii prin care este evidențiat portretul moral al personajului și comparați-l cu cel realizat de Sallustius. Citiți în acest sens și *Invitația la lectură*.

Știați că...

În Roma antică, funcția propriu-zisă de **avocat**, lat. *advocatus*, era îndeplinită de două persoane având fiecare atribuții diferite: **jurisconsultul**, care se ocupa cu aspectele juridice ale cauzei, fără a lua parte la proces, și **oratorul**, care asista și dezbătea cauza alături de împăcat.

În perioada republicană, **avocatura** era o profesie nobilă, exercitată gratuit în folosul comunității. Prin legi speciale, i se interzicea avocatului să primească onorarii pentru prestațiile sale; în schimb, avantajele erau de altă natură: prestigiul și autoritatea în viața publică sau pentru cariera politică.

Mai târziu, **avocatura** devine o profesie ca oricare alta, retribuită, dobândind sensul menținut până azi.

Discursul – *oratio* – reprezintă o compoziție oratorică prin care se susține sau se demonstrează în fața unui public, un adevăr, o problemă, o situație.

¹ *Inconcinnitas* este opusul conceptului de armonie, ilustrat de Sallustius, în perioada clasică, de Titus Livius și Tacitus, în perioada postclasică.

Structura clasică a discursului

Exordium -exordiul – introducerea în subiect	Narratio – prezentarea faptelor			Peroratio – încheierea
	<i>brevis</i> (scurtă)	<i>aperta</i> (clară)	<i>probabilis</i> (verosimilă)	
● <i>principium</i> -începutul ● <i>captatio benevolentiae</i> captarea bunăvoinței auditoriului	● <i>partitio</i> – prezentarea argumentării			● concluziile ● apelul la judecători
	● <i>confirmatio</i> – argumentarea			
	● <i>reprehensio</i> – respingerea argumentelor adversarului			

Invitație la lectură

„Într-adevăr, dacă patria, care mi-e cu mult mai dragă decât viața, dacă întreaga Italie, dacă toată republica ar vorbi cu mine astfel: «O, Marcus Tullius, ce faci? Îngădui oare să iasă din oraș cel pe care l-ai descoperit că e dușman, pe care îl vezi că va fi conducătorul războiului, despre care îți dai seama că este așteptat ca general în tabăra dușmanilor, autorul crimelor, căpetenia conjurației, ațâțătorul sclavilor și al cetățenilor pierduți, încât să pară că n-a fost alungat de tine din oraș, ci chemat împotriva orașului? Nu vei porunci oare să fie pus în lanțuri, să fie târât la moarte, să fie pedepsit cu cele mai groaznice chinuri?»”

(Cicero, *Catilinara* I, XI, trad.de A. Pârcălăbescu)

Recapitulare. Morfologie. Substantivul. Adjectivul

Amintiți-vă și exersați!

1. Identificați substantivele din textul tradus și grupați-le pe declinări, conform tabelului:

Declinare	I	II	III	IV	V
G. sg.	-ae	-i	-is	-us	-ei

2. Declinați la alegere un substantiv din fiecare declinare.

3. Analizați morfologic, arătând declinarea, genul, numărul, cazul substantivelor din text. Schimbați apoi numărul substantivelor analizate.

4. Traduceți în limba latină:

În timpul lui Cicero, Catilina face o conspirație. Cicero, orator vestit, demască toate planurile șefului conspiratorilor și rostește un exordiu violent. Pe Catilina străjile de noapte de pe Palatin nu-l impresionează. Senatul roman nu mai are răbdare.

5. După schema de mai jos, grupați adjectivele următoare și declinați câte unul din fiecare categorie: *felix, -īcis*; *verus, -a, -um*; *brevis, -e*; *altus, -a, -um*; *ferox, -ōcis*; *tristis, -e*.

Cu trei terminații			Cu două terminații		Cu o terminație
-us (m.)	-a (f.)	-um (n.)	-is (m.f.)	-e (n.)	consoană (m.f.n.) (G.sg. = <i>-is</i>)
decl. II	decl. I	decl. II	decl. a III-a parisilabică (Abl.sg. = <i>-i</i>)		decl. a III-a parisilabică (Abl.sg. = <i>-i</i>)

6. Formați comparativul și superlativul adjectivele de mai sus și declinați-le. Amintiți-vă sufixele de comparativ și superlativ.

Comparativ		Superlativ		
-ior (m.f.)	-ius (n.)	-issimus (m.)	-issima (f.)	-issimum (n.)
decl. a III-a imparisilabică		decl. a II-a	decl. I	decl. a II-a

7. Stabiliți corect, prin săgeți, comparativul și superlativul adjectivele din prima coloană, care formează **comparația neregulată**.

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
<i>bonus, -a, -um</i>	<i>maior, maius</i>	<i>pessimus, -a, -um</i>
<i>malus, -a, -um</i>	<i>melior, melius</i>	<i>minimus, -a, -um</i>
<i>magnus, -a, -um</i>	<i>minor, minus</i>	<i>maximus, -a, -um</i>
<i>parvus, -a, -um</i>	<i>plures, plura</i>	<i>optimus, -a, -um</i>
<i>multi, -ae, -a(pl.)</i>	<i>peior, peius</i>	<i>plurimi, -ae, -a</i>

8. Traduceți în limba latină, exprimând **complementul comparativului și al superlativului**, după modelul dat:

Câinele este mai credincios decât lupul. Corbul a fost mai prost decât vulpea șireată. Exordiuul lui Cicero este cel mai cunoscut dintre toate discursurile autorului. Catilina a fost cel mai rău dintre cetățenii Romei.